
ТИПИ ПОХОВАНЬ НА ЧЕРНЯХІВСЬКОМУ МОГИЛЬНИКУ КОМПАНІЙЦІ (етнокультурна інтерпретація)

А. М. Обломський

За матеріалами могильника черняхівської культури Компанійці автор виділяє поховання германського, скіфо-сарматського і слов'янського походження.

Компанійцівський могильник розташований на піщаному підвищенні в заплаві лівого берега Дніпра північніше устя Ворскли поблизу с. Компанійці (Григоро-Бригадирівка) Кобеляцького р-ну Полтавської обл. Упродовж 1960—1965 рр. розкопки пам'ятки проводила Є. В. Махно. За цей час було розкрито площу близько 5200 м² і виявлено 485 поховань. З них трупоспалень в урнах нараховується 27, трупоспалень у невеличких ямках із розбитими посудинами — 60, поховань у великих овальних або круглих ямах із розсіяними кісточками і окремими уламками посудин — 203, трупопокладень — 41¹. На жаль, матеріали могильника досі не опубліковані. У попередніх повідомленнях про дослідження подано лише окремі комплекси і деякі знахідки*.

Найбільший сумнів у публікаціях Є. В. Махно викликає виділення так званих поховань із розсіяними кісточками в особливий тип черняхівських поховань.

Спеціальні дослідження О. В. Петраускаса показали, що аморфні за своїми обрисами плями темного гумусу, вугілля, окремі кальциновані кістки, черепки від удруге обпалених посудин, нечисленні речі, тобто саме те, що складає особливості «розсіяних трупоспалень» за Є. В. Махно, швидше за все, є слідами кремації мертвих на поверхні ґрунту, але не поховання². На планах Компанійцівського могильника, опублікованих Є. В. Махно, добре помітна тенденція до концентрації «поховань із розсіяними кісточками» по краю некрополя. Вони немов би облямовують зони, де знаходяться поховання, здійснені за «нормальним черняхівським ритуалом» (ямні та урнові трупоспалення та трупопокладення) (рис. 1)³. Цей факт підтверджує правоту О. В. Петраускаса: спалення провадяться за межами області, де ховалися залишки кремації. Похованнями в Компанійцях, таким чином, можна вважати лише 128 об'єктів.

Община, що ховала своїх мертвих у Компанійцях, була порівняно бідною. У похованнях досить мало прикрас і дуже багато ліпної кераміки — набагато більше, ніж на будь-якому дослідженому широкою площею черняхівському могильнику Подніпров'я. Остання обставина дуже вигідна для аналізу етнокультурних традицій. Нівелюючий вплив черняхівського ремесла відчувається в Компанійцях значно менше, ніж звичайно. Саме ліпна кераміка і є основним критерієм для виділення етнокультурних типів поховань.

Першим таким типом є поховання з вельбарськими ліпними посудинами. Про наявність на могильнику кераміки, близької до Брест-Тришина і Дитиничів писала в одній із своїх публікацій Є. В. Махно⁴. Вельбарський ліпний посудходить із 17 поховань (7, 11, 28, 31, 39, 40, 56, 59, 115, 117, 122, 128, 139, 164, 171, 173, 286). Набір складають 36 посудин, переважна більшість яких являють собою цілі форми. З поховань могильника відомі не тільки горщики, але і вази, кубки, полумиски і глечики. Посудини подані більшістю таксонів, зрахованих у

© А. М. ОБЛОМСЬКИЙ, 1999

* Повну публікацію пам'ятки готують Г. М. Некрасова і А. В. Кропоткін. При роботі над статтею я користувався люб'язно наданими мені матеріалами їхнього архіву, за що приношу обом колегам глибоку вдячність.

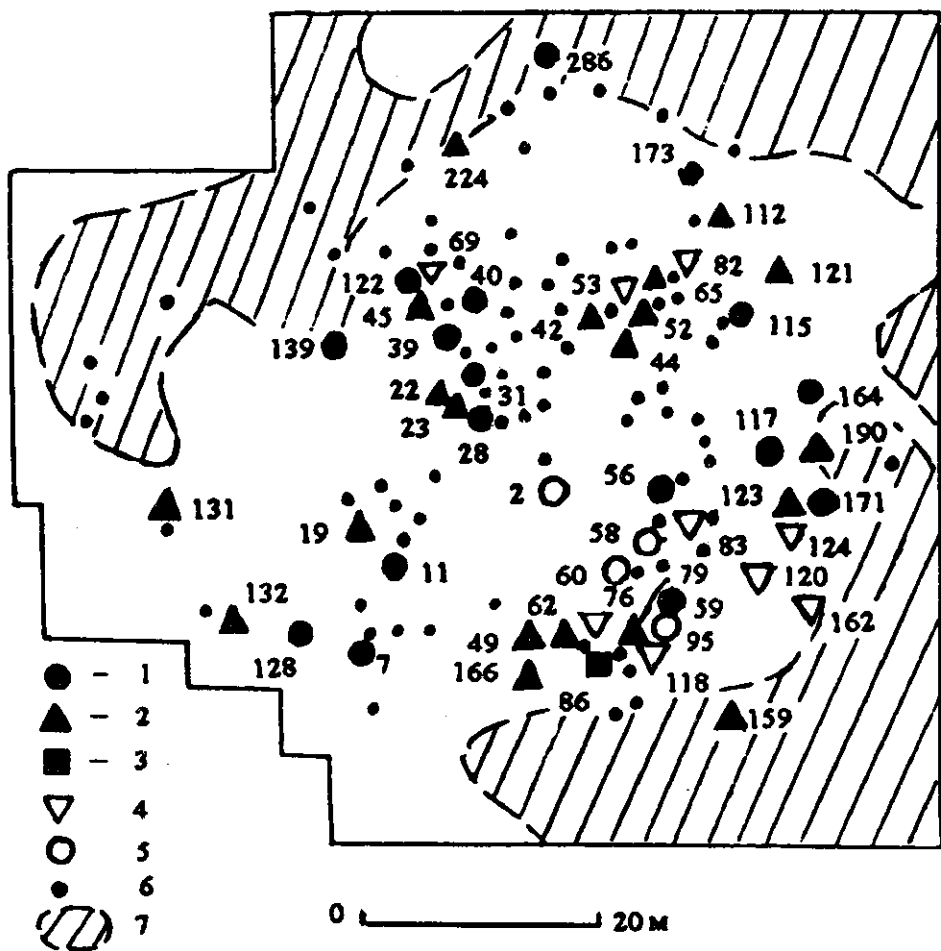

Рис. 1. План могильника Компаніївці. Умовні позначки: 1 — поховання з ліпною вельбарською керамікою; 2 — трупоспалення з гончарною керамікою, кальциновані кістки в яких засипані черепками; 3 — поховання пшеворської традиції; 4 — поховання скіфо-сарматської традиції; 5 — поховання з елементами київської культури; 6 — інші поховання; 7 — область концентрації так званих поховань із розсіяними кісточками.

монографії Р. Волонгевича, присвяченій вельбарській кераміці (табл. 1, рис. 2; 3, 1—4). Виняток становить біконічний горщик без виділених вінець з поховання 56 (рис. 2, 12). У Р. Волонгевича подібні форми відсутні, принаймні, вони не відокремлені типологічно. Проте такі горщики для вельбарського керамічного комплексу цілком типові. Вони відомі, наприклад, у вельбарських будівлях поселення Журавка Ольшанська, на селищі Велика Снітинка-2, на могильниках Брест-Тришин і Дерев'яне⁵.

З поховань із вельбарською керамікою лише 4 являють собою трупопокладення в простих ямах з північним орієнтуванням скелета (28, 115, 122, 286). Інші є кремаціями. За класифікацією черняхівських трупоспалень Н. М. Кравченко, вони відповідають типам 2 (у закритій урні без посудини-приставки і тризни) — пох. 11, 39; 3 (у відкритій урні без приставок і тризни) — пох. 59; 4 (у закритій урні з приставками) — пох. 139; 5 (у відкритій урні з по жертвуваннями) — пох. 31; 6 (у відкритій ямі з приставками) — пох. 7, 164; 7 (у закритій урні з тризною — черепками від ритуально розбитих посудин) — пох. 171; 7а (у закритій урні, перевернутій догори дном, із тризною) — пох. 117; 8 (у відкритій урні з тризною) — пох. 128, 173; 9 (у відкритій ямі з тризною) — пох. 40; 9б (у великій ямі із залишками спалення і тризною) — пох. 56⁶.

Трупоспалення з вельбарською керамікою, таким чином, представлені майже всіма типами кремацій, що були виділені Н. М. Кравченко, тобто тими, що

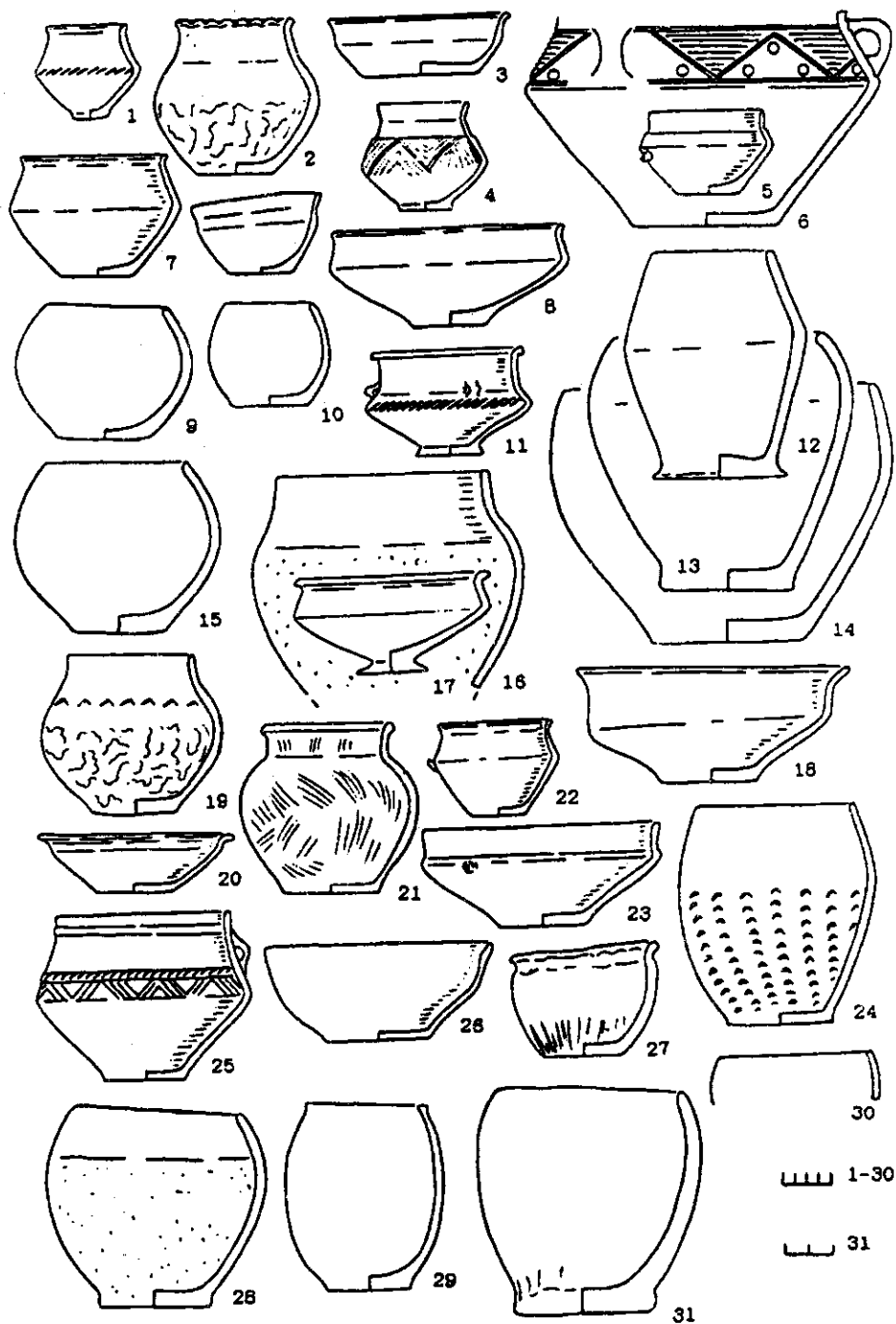

Рис. 2. Компанійці. Липна кераміка вельбарської традиції: 1, 4–8, 11, 18, 20, 22, 23 — лошена; 2, 19 — із хрповатою поверхнею нижче місця найбільшого розширення тулуба; 16, 28 — із заглаженою верхньою частиною і шорсткою нижньою; решта — груболіпна. 2 — пох. 7; 3 — пох. 11; 4–6 — пох. 31; 7 — пох. 39; 8, 8а–10 — пох. 40; 11, 16 — пох. 117; 12–14 — пох. 56; 15 — пох. 59; 17 — пох. 173; 18 — пох. 117; 19 — пох. 128; 20, 21 — пох. 139; 22 — пох. 28; 23, 24 — пох. 164; 25, 26, 30 — пох. 171; 27 — пох. 286; 28 — пох. 115; 29, 31 — пох. 122. Рисунок Г. М. Некрасової.

характерні для черняхівської культури взагалі, а не тільки для вельбарської. Природно виникає питання, чи є які-небудь особливі риси поховального обряду, що були б властиві вельбарському за походженням населенню, що ховало мертвих у Компанійцях?

Такою особливістю є спосіб розміщення ритуально розбитої кераміки в похованнях. У похованнях 11, 39, 40, 56, 117, 128, 139, 164, 173, тобто в дев'яти випадках із 14-ти, черепки від посудин немов би перекривають поховання. Вони або накривають кістки, що лежать в урні, або ними обкладена купка кальцинованих кісток, або уламки горщиків і мисок шаром перекривають верхню частину могильної ями. Поховання, тим самим, додатково консервуються, тобто утворюється ілюзія замкнутого простору, у котрий вміщений прах мертвого. Подібна деталь ритуалу прослідковується не тільки в трупоспаленнях із ліпною керамікою, але й у цілому ряді кремацій із винятково гончарним посудом (19, 22, 23, 42, 44, 49, 52, 62, 65, 112, 121, 123, 131, 159, 166, 190, 224) і в двох похованнях, де є ліпні горщики з імітацією форм, виготовлених на крузі (79, 132). Всі ці поховання можна також віднести до вельбарської традиції, але з меншим ступенем достовірності, ніж поховання зі специфічним ліпним посудом.

Даних для визначення хронології вельбарських за походженням поховань у Компанійцях — дуже мало. У жодному з трупоспалень цієї етнокультурної лінії немає датуючих речей. Проте очевидно, що поховання вельбарського етнокультурного типу не складають особливий дочерняхівський горизонт могильника. Як показано в табл. 1, у більшості поховань цього кола, крім ліпної, виявлена і гончарна кераміка, тобто масив вельбарських за походженням поховань у Компанійцях можна розглядати лише в якості особливої традиції в рамках черняхівської культури. Точно може бути визначена дата лише трупопокладення 122, звідки походить увігнута підв'язна фібула черняхівської підгрупи варіанта Б1 і пряжка з напівкільцеподібною, сплющеною з одного боку рамкою черняхівської підгрупи серії Б (рис. 3, 5) за класифікацією Є. Л. Гороховського. Фібули варіанта Б1 із напівкруглим перетином спинки з'являються на другій фазі черняхівської культури (остання третина III — перша третина IV ст.), але існують довго — принаймні до четвертої фази включно. Пряжки серії Б, названі Є. Л. Гороховським «компанійцівськими», діагностують третю фазу культури (друга — третя чверть IV ст.)⁷, що, очевидно, і є «вузькою датою» поховання 122.

Другий етнокультурний тип становить відоме поховання зі зброєю (86) — трупоспалення з залишками кремації, вміщеними в ліпну урну, накриту умбоном від щита. Крім нього інвентар поховання складала ручка від щита, скручений у трубку меч, наконечник списа, бритва або сильно вигнутий ніж, залізні обручі і дужка від цеберка, бронзова двопластинчаста фібула (рис. 3, 7—16). На жаль, більшість речей через поганий малюнок у публікації типологічно не визначається⁸. Фібула належить до групи XIV (двопластинчасті), підгрупи 1, варіанта «Амброз 21/1-АА» за Є. Л. Гороховським і датується другою половиною IV ст. — гунським часом. За системою відносної хронології подібні прикраси існують, в основному, на п'ятій фазі черняхівської культури (остання третина IV — перша третина V ст.)⁹, що збігається з датою, яку наводила Є. В. Махно (кінець IV — початок V ст.). Умбон характерний для групи 8, а ручка щита — для груп 7 і 8 пшеворської зброї за класифікацією К. Годловського. Дата групи 8 — період С3 — початок D1, тобто більша частина IV і початок V ст.¹⁰

Н. М. Кравченко визначила це поховання, як пшеворське, із чим не можна погодитися¹¹. За інвентарем і поховальним обрядом воно входить у велику групу пшеворських поховань зі зброєю і є одним з найпізніших комплексів могильника.

Третій тип становлять комплекси з ліпною керамікою скіфо-сарматської традиції. Їх усього 9 (55, 69, 78, 82, 83, 118, 120, 124, 162). Переважна більшість посудин із цих поховань відповідає класифікації ліпної кераміки черняхівських пам'яток Північно-Західного Причорномор'я, розробленої Б. В. Магомедовим¹² (табл. 2; рис. 4, 7—19). Форми типу I надзвичайно поширені, походження їх неоднозначне. Горщики типів II (обох варіантів) і III Б. В. Магомедов відносить до скіфо-сарматської традиції. Характерною їх деталлю є розтрубоподібні, із внутрішнім різким вигином, вінця. У якості скіфо-сарматських елементів черняхівського керамічного комплексу розглядає ліпні горщики аналогічних форм і О. О. Гей¹³. Як на додаткову деталь варто звернути увагу на оформлення вінця у вигляді «звислої назовні» закраїни в приосадкуватій посудині з пох. 82 (рис. 4, 10), яка знаходить прямі паралелі на поселенні Кам'янка-Анчекрак, а точна аналогія горщику з пох. 120 (рис. 4, 15) походить з впускного сарматського по-

Рис. 3. Деякі матеріали могильника Компанійці: 1—4 — ліпна лошена кераміка; 5, 6, 16, 17 — вироби з бронзи; 7 — ліпна посудина з хропаватою нижньою частиною; 8—15, 18 — вироби з заліза. 1—6 — із поховань вельбарської традиції (1, 2 — 139; 3, 4 — 164; 5, 6 — 122); 8—16 — із пох. 86 пшеворської традиції; 17, 18 — із пох. 2 кївської традиції. 1—7, 16—18 — рисунки Г. М. Некрасової; 8—14 — рисунки Є. В. Махно.

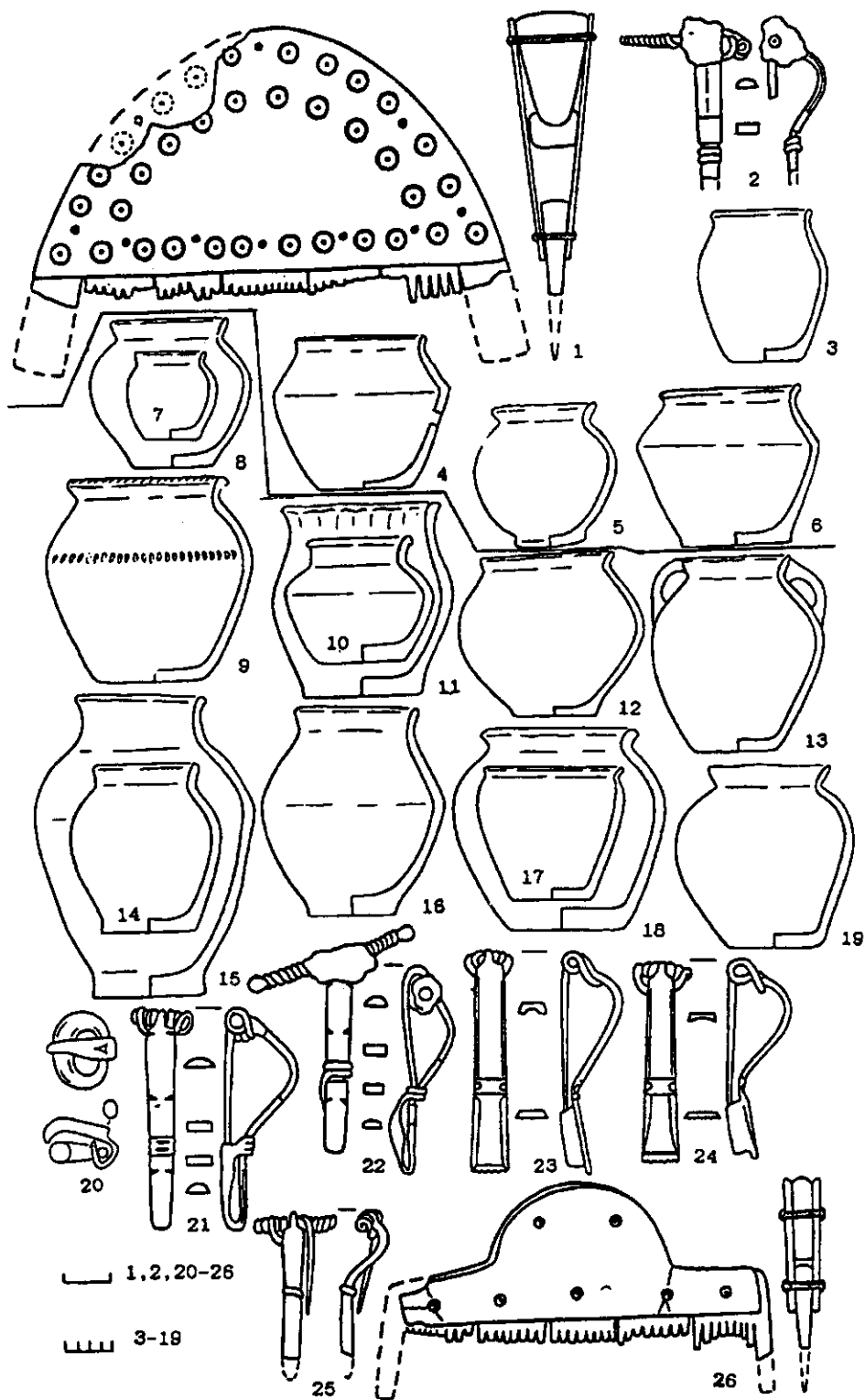

Рис. 4. Знахідки з могильника Компанійці: 1, 26 — кістка; 2, 20—25 — бронза; 3—19 — грубо-ліпна кераміка; 1, 2 — пох. 71; 3—6 — із поховань київської традиції (3 — 58; 4 — 95; 5, 6 — 60); 7—26 — із поховань скіфо-сарматської традиції (7, 22 — 83; 8, 20 — 55; 9 — 69; 10, 17, 21 — 82; 11, 14 — 56; 12, 23, 24 — 118; 13, 18, 19 — 124; 15 — 120; 16, 25, 26 — 162). Рисунок Г. М. Некрасової.

ховання в кургані 11 у с. Львове в пониззі Дніпра¹⁴. Горщики, близькі до посудини з пох. 69 (рис. 4, 9) у класифікації Б. В. Магомедова відсутні, але за формою і орнаментациєю ця посудина знаходить паралелі на пізньоскіфських пам'ятках перших століть нашої ери Нижнього Подніпров'я, Дніпро-Бузького лиману і типу Мологи¹⁵. Горщик з короткими, різко відігнутими назовні вінцями із пох. 82 має аналогію в Коблевому¹⁶ — черняхівській пам'ятці причорноморського регіону.

Переважна більшість поховань третього типу є інгумаціями з орієнтуванням у північному секторі. Урновим трупоспаленням є лише одне поховання (78). У деяких похованнях з ліпною керамікою скіфо-сарматської традиції простежуються дуже специфічні риси поховальної обрядності. Наприклад, 124 зроблено в ямі з підбосом, у пох. 124 і 162 трапилися залишки м'ясної їжі разом із ножами, у скелета в пох. 120 хрещені ноги. Всі ці ознаки більшість дослідників вважає сарматськими (або ширше — скіфо-сарматськими) за походженням¹⁷. Звичай поміщати посудини в підбій при похованні небіжчика в «основній камері» могили (пох. 162 з Компанійців) — рідкісне для культури явище. Аналогії йому відомі у Вікторівці та Фурмановці, тобто в південних черняхівських могильниках, у яких відзначена наявність поховань скіфо-сарматської традиції¹⁸.

Незважаючи на відносну нечисленність комплексів, датуючих речей у похованнях скіфо-сарматського кола Компанійців значно більше, ніж у похованнях із керамікою вельбарського типу. З пох. 55 походить пряжка підгрупи 1/2 серії Г (рис. 4, 20), що характерні для фіналу культури, в основному, для 4 і 5 фаз за Є. Л. Гороховським. У пох. 83 виявлено прогнуту підв'язну фібулу черняхівської підгрупи варіанта Б2 (рис. 4, 22), що характерні для фаз 2—4, але більша частина з них датується в межах IV ст. З пох. 82 походить підв'язна фібула варіанта Б3, які поширені, в основному, у 4 фазі культури. У пох. 118 знайдено 2 військові фібули серії Б, що відносяться до 3—5 фаз (Є. Л. Гороховський вважає, що це поховання датується фазою 4), а в пох. 162 — кістяний гребінь типу III/1 за Г. Ф. Нікітіною (4 фаза) і прогнута підв'язна фібула, близька до варіанта А2¹⁹. Хронологічні індикатори з поховань скіфо-сарматської традиції в Компанійцях фіксують їхнє існування на 4 фазі, тобто в другій половині IV ст., але, з огляду на «допуски», поховання цього етнокультурного типу могли з'явитися раніше — на початку IV ст. — і існувати аж до фіналу черняхівської культури.

Четвертий тип складають поховання з елементами київської культури. Їх нараховується усього 4 (2, 58, 60, 95). З пох. 58 походить ліпна округлобока посудина типу I,3-a (рис. 4, 3), із пох. 60 і 95 — по одному ребристому горщику типу II,1-a (рис. 4, 4, 6) за класифікацією автора²⁰. Округлобокий горщик із пох. 60 (рис. 4, 5), очевидно, є ліпною імітацією гончарної форми, судячи з виділеного піддона.

У пох. 2 кераміки не було, але з нього походять дві Т-подібні фібули кола східноєвропейських емалей (типу II серії III за Є. Л. Гороховським)²¹, з'єднані погано збереженим залізним ланцюжком (рис. 3, 17). На те, що емалі Середнього Подніпров'я не характерні для черняхівської культури, звернула увагу ще Г. Ф. Корзухіна (фібули з Компанійців — єдиний випадок знахідки прикрас кола емалей на черняхівській пам'ятці)²². Подальші дослідження показали, що вироби з емаллями і супутні їм прикраси в цьому регіоні, в основному, використовувалися пізньозарубинецьким і київським населенням. Зокрема, вони неодноразово знайдені на київських пам'ятках²³.

Дата поховань із матеріалами київської традиції визначається за двома об'єктами: пох. 2 і 58. Пох. 2 із Т-подібними фібулами Є. Л. Гороховський датує IV ст. н. е. (мабуть, першою його половиною) за виявленою тут залізною пряжкою, яку він відносить до серії Б черняхівської підгрупи²⁴. Проте пряжка з пох. 2 позбавлена язичка, а рамка її сильно деформована (рис. 3, 18), що, на мою думку, не дає можливості визначити її типологічну приналежність так точно, як це робить Є. Л. Гороховський. Посилання на те, що весь метал із Компанійців належить до IV ст.²⁵, навряд чи дозволяє встановити дату кожного окремого поховання. Вже відзначалося, що датуючих речей у похованнях Компанійців досить мало. Не можна бути впевненим, що могильник не почав функціонувати раніше часу припустимого терміну побутування хронологічних індикаторів, які походять з нього.

Датувати пох. 2 можна тільки за Т-подібними фібулам, що є одними з найбільш пізніх виробів у своїй типологічній серії. Для цього необхідно, хоча б коротко, зупинитися на проблемі визначення верхньої хронологічної межі поширення речей кола емалей у Подніпров'ї.

Аналізуючи еволюцію прикрас цієї групи, Є. Л. Гороховський виділив 2 етапи їхнього розвитку: Жукинський (середина — друга половина II ст. — рубіж II/III — перша половина III ст.) і Межигірський (середина III — початок IV ст.)²⁶. У мене викликає сумніви слушність визначення дати другого етапу. Опорний комплекс — Межигірський скарб — Є. Л. Гороховський датує в рамках середини — другої половини III ст. Рубіж III/IV ст. для цілого ряду виробів встановлюється із типологічних міркувань, а верхня дата стилю — за дуже сумнівною залізною пряжкою з пох. 2 Компанійців²⁷. За винятком Межигірського скарбу, хронологію речей із якого Є. Л. Гороховський докладно проаналізував і обгрунтував, складається враження, що більшість виробів з емаллю другого етапу, як би, датують самі себе. Проте «типологічна стадіальність» і реальна швидкість зміни стилю в часі — поняття неадекватні.

Як показали останні дослідження Р. В. Терпиловського, Н. С. Абашиної і автора цієї статті, емалі, виявлені на лісостепових пам'ятках київської культури, походять лише з порівняно ранніх, тобто прикраси цього кола пов'язані з матеріалами, що належать до початку масового надходження черняхівського імпорту або (ширше) — до початку інтенсивного впливу черняхівської культури на київське населення. На сході Дніпровського Лівобережжя і у басейні Сіверського Дінця до їхнього числа відносяться поселення Гочево-1, Шмирьово, Шишино-5, Занки, могильник Приоскольське-2 і Рябівка-1, на території Середнього Подніпров'я — селища Хлепча, Велика Солтанівка та Ігнатівка, поселення і могильники Нові Безрадічі, Козаровичі, Бортничі²⁸. Деякі емалі, виявлені на цих пам'ятках, за типологічними ознаками (великі розміри, наявність характерної ажурності, деяка «барочність»), елементи деградації стилю) відносяться до Межигірського етапу (скарб із Шишино-5, хресторомбічна підвіска з Приоскольського-2, лунниця й уламок трикутної фібули з Нових Безрадічей, лунниця з Ігнатівки, ланка ланцюга з Великої Солтанівки). Керамічний набір усіх цих поселень має ознаки ранньої фази київської культури, тобто йому властива ціла серія пізньозарубинських реліктів. Сіроглиняна гончарна кераміка, близька до черняхівської, на ранніх пам'ятках трапляється зрідка і представлена, як правило, поодинокими посудинами або їхніми уламками. Наприклад, гончарна кераміка відома на поселенні та могильнику Нові Безрадічі, у тому числі і в пох. 12 разом із лунницею з емаллю. Проте ліпну київську кераміку цієї пам'ятки Р. В. Терпиловський і Н. С. Абашина відносять до ранньої фази²⁹. Виняток становить Ігнатівка, де черняхівської гончарної кераміки досить багато — 20—25%, але, оскільки і лунниця, і уламки посудин знайдені на поверхні³⁰, стверджувати про синхронність їх і не припускати можливості наявності в Ігнатівці раннього дочерняхівського шару київської культури не можна.

На жодному з київських пам'яток лісостепу, де черняхівська кераміка знайдена у великій кількості, тобто становить понад 8—10%, емалей немає, проте трапляються прикраси черняхівського стилю (підвізні та військові фібули, пряжки тощо). Таким чином, із початком черняхівського впливу емалі південного київського населення виходять із ужитку і замінюються прикрасами іншого ансамблю.

При датуванні емалей важливим рубежем є початок черняхівського впливу на київське населення. Для сходу Дніпровського Лівобережжя і вододілу Дніпра і Дону дата початку цього процесу обгрунтована у ряді робіт. Вона визначається досить чітко: за фібулами групи VII O. Альмгрена, фрагментами світлоглинних амфор типів D і F, що походять із серії київських і черняхівських комплексів, її можна синхронізувати з першою фазою черняхівської культури, точніше, із її заключною частиною, тобто з періодом близько середини III ст. або дещо пізніше³¹.

Добре документованих матеріалів, які дозволяють визначити час початку надходження масового черняхівського імпорту на київські пам'ятки, на території Середнього Подніпров'я значно менше. Проте деякі дані все ж є. За спостереженнями Є. Л. Гороховського в південній частині регіону черняхівська культура

з'являється на першій фазі. На поселенні Журавка Ольшанська частка гончарного посуду в найраніших об'єктах із ліпною керамікою, близькою до київської, які також відносяться до першої фази черняхова, коливається від 5 до, приблизно, 50%. П'ять фібул і два гребені достатньо надійно датують київський шар поселення Глеваха — у межах III ст., можливо, другої його половини. Частка гончарної кераміки в деяких київських об'єктах Глевахи сягає 30 і навіть 48%. Більш пізні об'єкти пам'ятки відносяться до черняхівської культури і містять ліпну кераміку вельбарської традиції при переважанні гончарного посуду. За трьома фібулами вони датуються IV ст.³², що є *terminus ante quem* київського шару.

Наведені дані показують, що час початку безпосередніх контактів київського і черняхівського населення в Середньому Подніпров'ї навряд чи можна датувати більш пізнім періодом, ніж на крайньому сході черняхівської території, особливо якщо врахувати загальну логіку поширення черняхівської культури із заходу на схід. Відповідно, і максимально припустимою верхньою датою переважної більшості середньодніпровських емалей може вважатися кінець III або рубіж III/IV ст., навіть з огляду на можливий період переживання деяких речей. Найімовірніше, що і пох. 2 Компанійців датується в межах III ст., за винятком початку сторіччя, тому що поховання зроблене на черняхівському могильнику.

Пох. 58 перебиває пох. 71, із якого походить гребінь із напівкруглою спинкою типу I варіанта 1 за Г. Ф. Нікітіною, і фрагмент увігнутої підв'язної фібули черняхівської підгрупи варіанта B2 із напівкруглим перетином спинки за Є. Л. Гороховським. Подібне сполучення найбільше підходить мабуть для 3—4 фаз черняхівської культури, тобто для другої третини — кінця IV ст.³³. Відповідно, і пох. 58 датується або цим же часом, або більш раннім.

Інші поховання могильника (трупоскладення або «компактні трупоспалення» за термінологією Є. В. Махно) не мають етнокультурної специфіки. За обрядом та інвентарем вони належать до типів, відомих по всьому ареалу черняхівської культури.

Хронологія комплексів усіх виділених етнокультурних традицій (принаймні, трьох із них, тому що пшеворська представлена тільки одним похованням) не визначена. Дані, які можна одержати при аналізі нечисленних речей, що датуються, не варто абсолютизувати. Фактично, вони вказують лише на те, що поховання кожного етнокультурного типу існували на різних тимчасових відтинках IV ст., а для деяких поховань із керамікою київської традиції припустима і більш рання дата. За наявними матеріалами можна висловити два припущення: 1) етнокультурні типи поховань неодночасні, що цілком припустимо, якщо врахувати високий ступінь рухливості черняхівського населення; 2) традиції, представлені на могильнику, в основному, синхронні.

Найбільш аргументованим мені видається друге припущення. На його користь свідчать випадки змішання елементів різноманітних традицій у тих самих об'єктах.

До таких поховань належить 56 (трупоспалення з купкою кісток, перекрите скупченням кераміки, серед якого переважали уламки посудин, але 2 горщики збереглися цілими). На могильнику Компанійці подібний спосіб поховання залишків спалення типовий для вельбарської традиції, але із поховання, крім вельбарських ліпних посудин (рис. 2, 12—14), походять і два горщики, характерні для скіфо-сарматського керамічного комплексу (рис. 4, 11, 14).

Всі поховання зі скіфо-сарматською керамікою здійснені за обрядом інгумації, крім одного (78) — трупоспалення у двох урнах. Одна з них — округлобокий ліпний горщик із розтрубоподібними вінцями, а інша — гончарний кубок. Урнові трупоспалення не типові ані для пізньоскіфського, ані для сарматського поховального обряду, але достатньо характерні для вельбарського і пшеворського.

Поховальний обряд захоронень з елементами київської традиції в інвентарі взагалі не має якоїсь специфіки. Три поховання (2, 58, 60) є інгумаціями, що не характерно для могильників київської культури. У Компанійцях з інгумацій походять, як правило, вельбарська або скіфо-сарматська ліпна кераміка. Скелет у похованні 2, де знайдені T-подібні фібули кола емалей, носив сліди ритуального розчленування. Він лежав на правому боці із зігнутими в колінах ногами³⁴. Скорчене положення скелета в черняхівських похованнях звичайно вважається

скіфо-сарматською ознакою, але Б. В. Магомедов і О. О. Гей вказують на аналогії подібному обряду і у Центральній Європі³⁵. У єдиному «київському» трупоспаленні (пох. 95) кальциновані кістки пересипані черепками. Подібний елемент поховального обряду трапляється на могильниках київської культури, але в Компанійцях він стійко пов'язаний із вельбарською традицією.

Другим аргументом на користь співіснування поховань різних етнокультурних традицій є їхнє розташування на могильнику (рис. 1).

Поховання з вельбарською ліпною керамікою поширені по всій його площі, але найбільша їхня концентрація спостерігається в північно-західній і західній частинах некрополя. Саме так розташовані й трупоспалення з гончарною керамікою і вельбарськими елементами устрою могили. Поховання зі скіфо-сарматськими елементами утворюють компактну групу в південно-східній частині могильника і лише 2 із них знаходяться в його центральній частині. До «скіфо-сарматської» ділянки з заходу примикають 4 поховання з елементами київської традиції. Незважаючи на розмаїтість поховального обряду, усі вони розташовані єдиним масивом. Одне з найбільш пізніх на могильнику «пшеворське» пох. 86 знаходиться на крайньому півдні некрополя.

Таким чином, у Компанійцях спостерігається тенденція до концентрації поховань кожної із етнокультурних традицій на різних ділянках могильника. Некрополь, проте, має єдине планування. Нагадаю, що область поширення інгумай і «компактних трупоспалень» оточена по периметру колом так званих поховань із розсіяними кісточками, тобто зоною, де провадилися спалення на поверхні ґрунту, за О. В. Петраускасом. Цілком ймовірно, що могильник належав якійсь групі населення, що складала єдину общину, яка в свою чергу складалась з декількох різних за походженням колективів. Саме це, тобто складність етнічного складу черняхівських общин Подніпров'я, я і намагався продемонструвати на конкретному прикладі могильника Компанійці.

Табл. 1. Поховання з вельбарським ліпним посудом з могильника Компанійці

№ поховання	Тип поховання	Групи ліпних посудин за класифікацією Р. Волонгевича																			
		IA	IB	IC	•	IVA	IVB	VII	IXA	XaA	XaB	XbA	XbB	XIA	XIIB	XIVa	XVIIA	XVIIb	XVIIIa	XVIIIc	
+7	ТС					1															1
+11	ТС									1											
28	ТП													1							
+31	ТС									1									1		
+39	ТС							1													
+40	ТС	2										1	1								
+56	ТС	2			1																
59	ТС	1																			
115	ТП	1																			
+117	ТС		1										1	1							
+122	ТП	2																			
+128	ТС			1																	
+139	ТС			1					1	1											1
+164	ТС	1							1									1			
+171	ТС	1							1?			1									
+173	ТС														1						
+286	ТП															1					

Примітки: + — поховання, де крім ліпної є й гончарна кераміка; * — біконічний посуд без вінець (у класифікації Р. Волонгевича така форма відсутня); 1? — посуд, близький до форми як групи VII так і XVI; ТП — трупопокладення; ТС — трупоспалення.

Табл. 2. Поховання зі скіфо-сарматським ліпним посудом на могильнику Компаніївці

№ поховання	Тип поховання	Класифікація ліпного посуду за Б. В. Магомедовим						
		тип I	тип II-1	тип II-2	тип III	*	**	***
55	ТП				1			
69	ТП						1	
+78	ТС				1			
82	ТП				1			1
+83	ТП		1					
+118	ТП				1			
+120	ТП		1					
+124	ТП	1	1				1	
+162	ТП			1				

Примітки: + — наявність у похованні, крім ліпної, ще й гончарної кераміки; * — ліпний глек з двома ручками; **, *** — форми, які Б. В. Магомедовим типологічно не виділені; ТП — трупопокладення; ТС — трупоспалення.

Примітки

¹ Махно Є. В. Раскопки на Компаниевском могильнике // АИУ 1965—1967.— К., 1967.— Вып. 1.— С. 161.

² Петраускас О. В. Історія обряду кремації на території Середнього Подніпров'я у I тис. н. е.— Автореф. дисс. ... канд. истор. наук.— Киев, 1993.— С. 8; Петраускас О. В. До питання про «культовий шар» та поховання з трупоспаленням на могильниках черняхівської культури // Археологія.— 1993.— № 2.

³ Махно Є. В. Типи поховань та планування Компаніївського могильника // Середні віки на Україні.— К., 1971.— Вып. 1.— Рис. 1; 2, 4.

⁴ Махно Є. В. Пам'ятки типу Дитиничів і Компаніївський могильник // Археологія.— 1976.— № 19.— С. 98—100.

⁵ Обламский А. М. Поселение Журавка Ольшанская в Среднем Поднепровье (опыт культурно-хронологического анализа материалов) // Гістарычна-археалагічны зборнік.— Минск, 1998.— Вып. 13; Магомедов Б. В. Велика Снітинка 2 — поселення гребінників III—IV ст. н. е. // Стародавнє виробництво на території України.— К., 1992.— Рис. 3, 10; Кухаренко Ю. В. Могильник Брест-Тришин.— М., 1980.— Табл. XX, 67; XXIX, 11.

⁶ Сымонович Э. А., Кравченко Н. М. Погребальные обряды племён черняховской культуры // САИ.— 1983.— Вып. Д1—22.— С. 48—50.

⁷ Гороховский Е. Л. Хронология черняховских могильников лесостепной Украины // Труды V Международного конгресса археологов-славистов.— К., 1988.— Т. 4.— С. 44; Гороховский Е. Л. Хронология ювелирных изделий первой половины I тыс. н. э. лесостепного Поднепровья и Южного Побужья.— Дисс. канд. истор. наук // НА ИА НАН Украины.— К., 1988.— С. 166, 167, 223, 224, 297, 298.

⁸ Махно Є. В. Типи поховань.. — С. 89.— Рис. 5.

⁹ Гороховский Е. Л. Хронология ювелирных изделий .. — С. 168, 242.

¹⁰ Godlowski K. Zmiany w uzbrojeniu ludności kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich // Arma et ollae.— Lodz, 1992.— S. 72—74.

¹¹ Сымонович Э. А., Кравченко Н. М. Погребальные обряды...— С. 50.

¹² *Магомедов Б. В.* Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья.— К., 1987.— С. 47—50.— Рис. 17—20.

¹³ Гей О. А. Черняховская культура и скифо-сарматский мир.— Автореф. дисс. ... канд. истор. наук.— М., 1985.— С. 11, 12; *Гей О. А.* Происхождение и этнический состав черняховской культуры // Славяне и их соседи в конце I тыс. до н. э. — первой половине I тыс. н. э.— Археология СССР.— М., 1993.— С. 164, 165.

¹⁴ *Магомедов Б. В.* Каменка-Анчекрак. Поселение черняховской культуры.— К., 1991.— Рис. 12, 9, 10; *Симоненко А. В.* Сарматы Таврии.— К., 1993.— С. 98.— Рис. 26, 1.

¹⁵ *Гудкова А. В.* О классификации памятников III—IV вв. н. э. в Днепро-Дунайской степи // Археологические памятники степей Поднепровья и Подунавья.— К., 1989.— Рис. 1.

¹⁶ *Магомедов Б. В.* Черняховская культура...— Рис. 18, 5.

¹⁷ *Седов В. В.* Скифо-сарматские элементы в погребальном обряде черняховской культуры // Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы.— М., 1978.— С. 101—103; *Гей О. А.* Черняховская культура...— С. 11—13; *Сымонович Э. А., Кравченко Н. М.* Погребальные обряды...— С. 22—29; *Магомедов Б. В.* Черняховская культура ...— С. 35—42; *Магомедов Б. В.* Обряд ингумации в черняховской культуре // Тези доповідей української делегації на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології.— К., 1996.— С. 34, 35. О. В. Гудкова вважає сарматською ознакою наявність в похованнях підвісок, виготовлених із мушлі (*Гудкова А. В.* Особенности этнокультурного процесса в черняховском обществе // Труды VI Международного конгресса археологов-славистов.— М., 1997.— Т. 1.— С. 225). Підвіски-мушлі походять із пох. 162.

¹⁸ *Сымонович Э. А.* Черняховская культура. Могильники // Славяне и их соседи в конце I тыс. до н. э. — первой половине I тыс. н. э.— Археология СССР.— М., 1993.— С. 137.— Табл. LXXXIV, 4.

¹⁹ *Гороховский Е. Л.* Хронология ювелирных изделий...— С. 225, 235, 236, 303, 304; *Гороховский Е. Л.* Хронология черняховских могильников...— С. 44, 45; *Никитина Г. Ф.* Гребни черняховской культуры // СА.— 1969.— № 1.— С. 148, 149.

²⁰ *Обломский А. М.* Этнические процессы на водоразделе Днепра и Дона в I—V вв. н. э.— Москва—Сумы, 1991.— С. 35—37.— Табл. II.

²¹ *Гороховский Е. Л.* О группе фибул с выемчатой эмалью из Среднего Поднепровья // Новые памятники древней и средневековой художественной культуры.— К., 1982.— С. 131.

²² *Корзухина Г. Ф.* Предметы убора с выемчатыми эмальями V — первой половины VI в. н. э. в Среднем Поднепровье // САИ.— Л., 1978.— Вып. Е1-43.— С. 58.

²³ *Гороховский Е. Л.* Хронология украшений с выемчатой эмалью Среднего Поднепровья // Материалы по хронологии археологических памятников Украины.— К., 1982.— С. 127—130; *Терпиловский Р. В., Абашина Н. С.* Памятники киевской культуры (свод археологических источников).— К., 1992.— С. 69.

²⁴ *Гороховский Е. Л.* О группе...— С. 140; *Гороховский Е. Л.* Хронология ювелирных изделий...— С. 126, 331.

²⁵ *Гороховский Е. Л.* Хронология украшений ...— С. 140.

²⁶ *Гороховский Е. Л.* Хронология ювелирных изделий ...— С. 111—117.

²⁷ Там же.

²⁸ *Обломский А. М.* Этнические процессы на водоразделе ...— С. 20—23; *Терпиловский Р. В., Абашина Н. С.* Памятники...— С. 68, 69.

²⁹ *Терпиловский Р. В., Абашина Н. С.* Памятники...— С. 78—80.

³⁰ Кухарская Е. Н., Терпиловский Р. В. Некоторые типы лунниц III—V вв. в Среднем Поднепровье // Древности Среднего Поднепровья.— К., 1981.— С. 72.

³¹ Обломский А. М. Этнические процессы в междуречье Сулы и Ворсклы в I—V вв. н. э. // РА.— 1994.— № 2.— С. 48, 49.— Рис. 7; Обломский А. М. Этнические процессы на водоразделе...— С. 14—16; Обломский А. М. Поселение Журавка Ольшанская...

³² Гороховский Е. Л. Хронология черняховских могильников...— С. 45; Обломский А. М. Поселение Журавка Ольшанская...; Терпиловский Р. В. Новые исследования памятников III—IV вв. в Среднем Поднепровье // Труды V Международного конгресса археологов-славистов.— К., 1988.— Вып. 4.— С. 208—211; Терпиловский Р. В., Абашина Н. С. Памятники...— С. 104—106.

³³ Гороховский Е. Л. Хронология черняховских могильников...— С. 44.

³⁴ Гороховский Е. Л. Хронология ювелирных изделий...— С. 117.

³⁵ Магомедов Б. В. Черняховская культура...— С. 38; Гей О. А. Происхождение...— С. 16.

А. М. Обломский

ТИПЫ ПОГРЕБЕНИЙ НА ЧЕРНЯХОВСКОМ МОГИЛЬНИКЕ КОМПАНИЙЦЫ (этнокультурная интерпретация)

В статье сделана попытка выделения на материалах известного могильника черняховской культуры у с. Компанийцы Полтавской обл. (раскопки Е. В. Махно 1960—1965 гг.) погребений с различными этнокультурными элементами. Основным критерием для выделения этнокультурных типов погребений является лепная керамика. Вельбарская посуда происходит из 17-ти погребений. Погребение с оружием (№ 86) имело пшеворское происхождение. Скорее всего, они принадлежали германцам-готам. В девяти комплексах представлена керамика скифо-сарматской традиции. Погребения с элементами киевской культуры (раннеславянские) наименее многочисленны — их всего четыре. Прослеживается концентрация погребений каждой из этнокультурных традиций на разных участках памятника, хотя некрополь имел единую планировку. Возможно, он принадлежал общине, состоящей, в свою очередь, из нескольких коллективов различного происхождения.

А. М. Oblomsky

TYPES OF BURIALS FROM THE KOMPANIYTSY BURIAL-GROUND OF THE CHERNIAKHIV CULTURE (ethnic/cultural interpretation)

The paper presents an attempt to specify the burials with different ethnic/cultural elements investigated near Kompanyitsy village (Poltava oblast) by E. V. Makhno in 1960—65. The main criterion in specifying ethnic/cultural types of burials is a hand-made pottery. The samples of the Wielbark-type pottery were found in 17 burials. Burial with weapons (No 86) was of the Pszewor origin. These burials are likely related to the Germanic Goths. Nine complexes contained the ceramics of the Scythian and Sarmatian traditions. A minority of burials (only four of them) contained the elements of the Kyiv Culture (early Slavic). The burials of each ethnic tradition were concentrated on different sections of the burial-ground while the necropolis was planned in a unified system. Probably, it was related to the community that included several collectives of different origins.